

СХОВИЩА

Repositoria Potestatis

СИЛИ

№ 13
2026
сепень

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор
Ігор Мехеда

Редактор
Альона Дмитрук

Коректор
Данило Ігнатенко

Верстка
Анна Волошина

Дизайн
Олексій Данческу

Видавець
Ігор Дмитрук

Зв'язок з редакцією
tureligious@gmail.
com

ПРО ЖУРНАЛ «СХОВИЩА СИЛИ»

«Сховища Сили» (*Repositoria Potestatis*) — науково-популярний щомісячний журнал, присвячений дослідженню найпотаємніших та найзагадковіших куточків духовного світу. На його сторінках оживають оповіді про місця сили, священні традиції, релігії світу та культурну спадщину людства. Читач із легкістю порине у світ релігієзнавчих досліджень, міфів і містичних практик, відкриваючи глибинні сенси, що формували цивілізації протягом тисячоліть. Це видання для тих, хто шукає знання, натхнення та енергію в перетині науки й сакрального.

ЗМІСТ

Розмова	Інтерв'ю з керівником Харківської караїмської громади Олександром Дзюбою на тему: «Релігія караїмів — давня релігія української землі»	6
Езотерика	Магія чисел: чому числа 3, 7, 9 і 12 стали сакральними в різних культурах?	10
Сакральні артефакти	Обрядова доколумбова чорно-біла кераміка Нового Світу	14
Символи	Лабіринт: символ дороги, випробування і пошуку себе	16
Традиції	Рахмани: загадкові відлюдники української традиції	20
Філософія	Герметизм: вчення, яке змінило європейську езотеричну традицію	24
Давні вірування	Сни як послання: як різні цивілізації пояснювали світ сновидінь	28

Шановні читачі!

Перед вами 13-й випуск журналу «Сховища сили», головною темою якого цього разу стала караїмська релігійна та культурна спадщина.

Ми пропонуємо вашій увазі інтерв'ю з Олександром Дзюбою, керівником Харківської караїмської релігійної громади, на тему «Релігія караїмів — давня релігія української землі».

Караїми — невеликий, але надзвичайно цікавий народ, історія та духовна традиція якого протягом століть були пов'язані з українськими землями, передусім із Кримом. У розмові з Олександром Дзюбою ми спробуємо краще зрозуміти основи караїмського віровчення, його особливості, історію караїмів в Україні, їхню культуру та сучасний стан громади.

Це інтерв'ю дає можливість поглянути на караїмську традицію не лише як на маловідому релігійну течію, а як на важливу частину багатокультурної та багаторелігійної історії України.

Поряд із головною темою цього випуску ми звертаємося до ще одного важливого аспекту традиційної культури — знаків сили на обрядових предметах.

З найдавніших часів люди не лише прикрашали речі, а й наділяли їх особливим змістом. Знаки на кераміці, тканинах, дерев'яних виробах, писанках, обрядовому хлібі, прикрасах чи предметах поховального культу могли символізувати захист, родючість, життя, смерть, перехід або зв'язок із сакральним світом.

Що таке «знак сили»?

У традиційній культурі один орнамент міг виконувати одразу кілька функцій: захищати, передавати побажання здоров'я та достатку, позначати приналежність до роду чи громади, відображати уявлення про будову світу та визначати предмет як частину обряду.

Саме тому важливо досліджувати не лише форму знака, а й предмет, на якому він зображений, його призначення, місце розташування та культурний контекст.

Серед давніх мотивів особливе місце посідають коло, колесо та розетка, які в різних традиціях пов'язували із сонячним циклом, рухом і життям.

Ромб в українському орнаменті може бути пов'язаний із полем, засіяною землею, родючістю та продовженням роду.

Хрест — давній геометричний мотив, відомий задовго до поширення християнства. У різних культурах він міг мати сонячну або просторову символіку.

Зигзаг може нагадувати воду, блискавку, хвилю чи змію, а спіраль — рух, циклічність, народження та відродження.

Особливе місце займає дерево життя — образ, що поєднує коріння, стовбур і гілки. У традиційній символіці він може бути пов'язаний із родом, поколіннями, життям і родючістю.

Птах часто пов'язується з небом і переходом, а у весільній обрядовості — з парністю, шлюбом та продовженням роду. Кінь у давніх традиціях пов'язувався із силою, рухом, подорожжю та сонячною символікою.

Змія — один із найбільш багатозначних образів. Вона могла символізувати землю, воду, підземний світ, родючість, мудрість або небезпеку.

Сила символу — у контексті

Важливим є навіть місце, де розташований орнамент. Наприклад, смуга по краю предмета могла сприйматися не просто як прикраса, а як символічна межа між внутрішнім і зовнішнім, сакральним і буденним, «своїм» і «чужим».

Саме тому ми пропонуємо дивитися на давні символи не як на простий набір «магічних знаків», а як на складну мову традиційної культури.

У цьому випуску ми прагнемо говорити про минуле через його духовну спадщину — через вірування, символи, обряди та пам'ять народів, які століттями жили на українській землі.

Сподіваємося, що головна тема цього номера — караїмська релігія, історія та культура — відкриє для вас маловідому сторінку української історії, а матеріали про знаки сили допоможуть по-новому поглянути на символічний світ наших предків.

Запрошуємо разом відкривати давні «сховища сили».

З повагою,

Головний редактор журналу «Сховища Сили»

Ігор Мехеда

ІНТЕРВ'Ю З КЕРІВНИКОМ ХАРКІВСЬКОЇ КАРАЇМСЬКОЇ ГРОМАДИ ОЛЕКСАНДРОМ ДЗЮБОЮ НА ТЕМУ:

«РЕЛІГІЯ КАРАЇМІВ — ДАВНЯ РЕЛІГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕМЛІ»

Олександр Дзюба народився 1977 року в Єкатеринбурзі. У 1999 році закінчив історичний факультет Харківського державного університету (нині — Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

За фахом — історик і журналіст. Автор телевізійних програм, публікацій у пресі та наукових досліджень з історичної тематики, зокрема з історії кримських караїмів.

Пане Олександр, моє перше запитання: хто є засновником караїмської релігії?

Караїми — у перекладі з івриту — «ті, що читають». Мається на увазі читання Тори. Засновником нашої релігії є Моше (пророк Мойсей), якому Господь дав Тору на горі Синай. Власне, тоді не було поділу народу Ізраїлю на різні течії — караїмів, равіністів та інші. Такий поділ стався у часи Другого Храму, коли одна з течій іудаїзму — фарисеї (перушім, тобто «ті, що відділилися») — почала запроваджувати власні релігійні настанови, що пізніше були кодифіковані у Талмуді. Значна частина народу Ізраїлю з цим не погодилася й далі зберігала чистоту письмової Тори, до якої, за заповідями Тори, не можна нічого додавати чи з неї вилучати. Ті, хто зберіг вірність Торі Мойсея, були відомі під різними назвами — есеї,

сини Садока, бней Мікра, зрештою — караїми. Важливу роль у поширенні караїмського віровчення відіграв Анан бен Давид — видатний релігійний мислитель VIII століття з Багдаду.

Яка кількість послідовників караїмської релігії в Україні та світі?

Послідовників караїмської релігії у світі близько 30 тисяч. У наш час переважно вони живуть в Ізраїлі. В Україні караїмів менше тисячі. У нас це переважно кримські караїми, які за національністю є тюрками.

Відомо, що караїмська релігія є однією з найдавніших монотейстичних релігій України. Коли і де зародилася караїмська релігія на українських теренах?

За думкою караїмського археолога та дослідника караїмської старовини Авраама Фірковича, предки караїмів оселилися в Криму ще у VI столітті до нашої ери. Проте дані археології наразі дають змогу простежити присутність людей, які сповідували релігію Тори, у Криму вже з I століття нашої ери. Це дає підстави називати нашу релігію найдавнішою авраамічною релігією на українських землях.

Поза межами Криму, на землях Русі, караїми з'явилися в середині XIII століття, коли, за запрошенням першого короля України Данила Галицького, оселилися в Галичі та інших землях цього краю. За запрошенням князя Вітовта караїми наприкінці XIV століття оселилися у Великому князівстві Литовському, де несли військову службу.

Чи мають представники караїмства свої храми?

Храм у властивому значенні цього слова в Торі був визначений лише один — той, що був споруджений за часів Мойсея: Мішкан, або Скінія. Згодом у монументальній формі він був зведений у Єрусалимі царем Шеломо (Соломоном). Храм був єдиним визначеним Богом місцем, де відбувалися релігійні обряди, свята та жертвоприношення.

Цей Храм був зруйнований ще в давнину, проте, згідно з пророцтвами ТаНаХу, він буде відновлений у часи Машиаха.

Тому про караїмські храми не йдеться. Місцем, де відбуваються релігійні зібрання послідовників караїмської релігії, лунають молитви та вивчають Тору, є кенаса, що в перекладі означає «будинок зборів».

До 1911 року щодо кенаси також вживалася назва «караїмська синагога». Власне, «кенаса» і «синагога» — слова-синоніми. Тільки «кенаса» — слово арамейського походження,

а «синагога» — грецького.

В Україні є кілька діючих караїмських кенас.

Чи мають караїми свої священні тексти?

Священною книгою караїмів є ТаНаХ (Тора, Нев'їм, Кетувім — Закон, Пророки, Писання). У християнській традиції ТаНаХ називають Старим Заповітом.

Відомо, що юдаїзм вірить у прихід Месії, християни — у другий прихід Ісуса Христа, а мусульмани — у прихід Магді. Чи вірять караїми у прихід Месії?

Так, караїми вірять у прихід Месії (Машиаха), адже його прихід передбачений пророками ТаНаХу.

Чи вірять караїми у кінець світу?

Караїми у своїх релігійних погля-

дах суворо дотримуються вчення, викладеного пророками ТаНаХу, зокрема й щодо есхатологічних питань. У Святому Письмі містяться пророцтва про певний катаклізм, унаслідок якого відбудеться зміна як духовних, так і фізичних умов життя на землі. Праведники будуть нагороджені, а грішники — покарані.

Відомо, що караїмство є дуже схожим на юдаїзм, і в мене виникає таке питання: яка найбільша відмінність караїмства від юдаїзму?

Власне, караїмізм можна назвати давнім юдаїзмом — таким, який сповідували пророки ТаНаХу. Проте в сучасній Україні ми, караїми, говоримо про нашу релігію як про окрему авраамічну релігію, щоб не виникало плутанини та щоб караїмів відрізняли від послідовників раввіністичного, талмудичного юдаїзму, з яким насамперед і асоці-

Велика кенаса в Єваторії

юється ця назва.

Найбільшою відмінністю караїмів від послідовників равиністичного юдаїзму є те, що основою нашої віри ми визнаємо лише ТаНаХ, тоді як для равиністичного юдаїзму важливою основою релігійного вчення є також Талмуд.

Чи займаються українські караїми місіонерською діяльністю? Чи караїмом може стати лише людина за походженням?

Якби предки сучасних кримських караїмів не вели місіонерської діяльності від давнини до часів Середньовіччя, то навряд чи існував би караїмський народ таким, яким він є сьогодні — з унікальною культурою, мовою та звичаями. Без релігійного місіонерства серед корінних народів Криму це було б неможливим, а невелика кількість вигнанців зі Святої Землі ще у перші віки нашої ери, ймовірно, розчини-

лася б серед строкатого етнічного населення Кримського півострова.

Проте з поширенням ісламу в Золотій Орді, а згодом у Кримському ханстві, місіонерська діяльність караїмів була припинена, оскільки прийняття прозелітів у тих умовах загрожувало карою з боку влади. Таке становище зберігалося і в роки Російської імперії. Вільне приєднання до караїмської релігії стало можливим лише після Лютневої революції 1917 року — та й то ненадовго.

Адже в умовах тоталітарної держави з атеїстичною ідеологією в радянській Україні у караїмів були відібрані всі без винятку караїмські кенаси та закриті всі караїмські релігійні громади.

Після набуття Україною незалежності у 1991 році цих перешкод уже немає. У наш час серед караїмів є прозеліти — люди, які готові жити за принципами караїмської віри та прийняли караїмську релігію.

Проте вести активну місіонерську діяльність караїмам складно, перш за все через малу чисельність громади.

Чи мають караїми свій світовий релігійний центр? Якщо мають, то де саме?

Святим містом для караїмів є Єрусалим — місто, де існував Храм. У серцях караїмів живе туга за зруйнованим Храмом. Молитви про його відновлення та навернення всіх людей до Бога лунають у наших кенасах.

Чи існує в караїмстві релігійна ієрархія? Якщо так, то хто очолює українських та світових караїмів?

У караїмів немає ієрархії, подібної, скажімо, до тієї, що існує у християнських церквах. Це суперечило б засадничим принципам караїмської віри, зокрема відсутності

Караїмська родина

примусу й тиску в питаннях віри. Є лише координаційні органи, які об'єднують самостійні громади.

За яким календарем живуть українські караїми? Чи мають українські караїми свій релігійний календар?

Караїми живуть за календарем, який ґрунтується на Торі. З релігійних свят вони визнають лише ті свята, які згадуються у ТаНаХу.

Чи мають українські караїми свої духовні заклади освіти?

Наразі в Україні таких спеціалізованих духовних закладів освіти немає.

Якою мовою здійснюються караїмські релігійні служби, адже відомо, що караїми мають свою власну національну мову?

Традиційно караїми проводять богослужіння мовою Тори; також використовують мови, рідні для прихожан кенас. Це важливо, адже головною метою і сенсом релігійних зібрань є донести у найбільш зрозумілий спосіб Слово Боже до кожного, хто переступив поріг кенаси.

Для кримських караїмів такою мовою традиційно була караїмська, яка належить до тюркських мов, а згодом — і російська. Водночас караїми завжди вивчали мову Тори, яку називають святою мовою, адже лише володіючи нею, можна найбільш адекватно, без посередництва перекладів, пізнати Слово Боже.

Дякуємо Вам за цю змістовну та цікаву розмову. Бажаємо успіхів у збереженні та популяризації караїмської релігії, культури й традицій. Дякуємо за Ваш час і за можливість більше дізнатися про духовну спадщину караїмського народу.

Розмовляв Ігор Дмитрук

Представники караїмської громади

Представники караїмського духовенства та громади

ЕЗОТЕРИКА

МАГІЯ ЧИСЕЛ:

ЧОМУ ЧИСЛА 3, 7, 9 І 12 СТАЛИ САКРАЛЬНИМИ В РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ?

Для сучасної людини число — це насамперед інструмент точного рахунку. Воно допомагає вимірювати відстань, рахувати гроші, визначати час, будувати будинки й описувати закони природи. Але протягом тисячоліть числа були для людини чимось значно більшим. Вони могли означати порядок, завершеність, життя, смерть, небо, землю або зв'язок між людиною і богами. Стародавні люди помічали, що певні числа постійно виникають у природі, календарі, астрономії, релігійних обрядах і міфах, і поступово наділяли їх особливим значенням. Так виник світ сакральної числової символіки. Особливо загадовими стали числа 3, 7, 9 і 12. Вони зустрічаються в міфах Месопотамії, Єгипту, Греції, Риму, в юдейській та християнській традиціях, у середньовічній культурі

та навіть у сучасній популярній езотериці. Але чому саме ці числа стали настільки важливими? Частково відповідь лежить у математиці й спостереженні за природою, а частково — у людському прагненні знаходити порядок там, де світ здається хаотичним.

Число 3: найдавніша формула цілісності

Трійка, мабуть, є одним із найуніверсальніших сакральних чисел. Її значення можна пояснити дуже просто: дві речі створюють протиставлення, а третя дозволяє це протиставлення подолати. День і ніч, небо і земля, життя і смерть — поява третього елемента створює певну завершеність. Крім того, три є першим числом, яке утворює геометричну фігуру — трикутник. Тому число 3 могло асоціюватися

зі стабільністю та цілісністю ще на дуже ранньому етапі розвитку людської культури.

У стародавніх релігіях трійки виникали постійно. В античних міфологіях існували групи з трьох божеств, три богині долі, три грації. У римській традиції важливе місце займала Капітолійська тріада — Юпітер, Юнона і Мінерва. У Давньому Єгипті існували численні божественні тріади, сформовані навколо певних міст і храмових центрів. Трійка була зручною моделлю для опису божественної родини або космічного порядку.

Особливо потужного значення число 3 набуло в християнстві завдяки вченню про Святу Трійцю — Отця, Сина і Святого Духа. Тут три перестає бути просто кількістю й стає способом опису складної богословської ідеї єдності та мно-

жинності. Християнська культура настільки сильно закріпила символіку трійки, що вона стала одним із найвпізнаваніших сакральних чисел Європи.

Чому сім стало «магічним»?

Якщо трійка символізувала цілісність, то сімка стала числом космічного порядку. Її особливість значною мірою пов'язана з небом. Давні спостерігачі могли бачити сім небесних світил, які помітно рухалися на тлі нерухомих зірок: Сонце, Місяць, Меркурій, Венера, Марс, Юпітер і Сатурн. Саме ці сім світил стали основою багатьох давніх календарних, астрологічних і релігійних систем. Від них походить і традиція семиденного тижня.

У Месопотамії сімка була особливо важливою. Вавилонські жерці уважно спостерігали за небесними тілами й пов'язували їх із богами та подіями земного світу. Число 7 поступово стало символом космічної структури. Його значення поширилося далеко за межі Месопотамії.

У Біблії сімка зустрічається надзвичайно часто. Книга Буття розповідає про шість днів творіння та сьомий день спочинку. Є сім днів тижня, сім печатей, сім труб, сім світильників у біблійній символіці. У християнській культурі з'являються сім чеснот, сім смертних гріхів та інші групи, сформовані навколо цього числа.

Проте важливо розрізняти історичну символіку та пізнішу нумерологію. Давні люди не обов'язково вважали, що сама цифра 7 має надприродну силу. Часто її особливість формувалася через конкретні астрономічні та календарні спостереження.

Сім днів, сім небесних тіл і народження тижня

Наш семиденний тиждень — один із найпомітніших слідів давньої сакральної нумерології в сучасному житті. Його коріння сягає стародавнього Близького Сходу, а через єврейську традицію та греко-римський світ семиденний

цикл поширився в Європі. Римляни пов'язали дні тижня з сімома небесними тілами, а їхні назви залишили слід у багатьох сучасних мовах. Наприклад, латинські *dies Solis* і *dies Lunae* дали початок назвам неділі та понеділка в частині європейських мов.

Таким чином, звичайний календар, яким ми користуємося сьогодні, фактично зберігає пам'ять про давню картину Всесвіту. Коли ми говоримо «через сім днів», ми використовуємо систему, яка сформувалася під впливом астрономії, релігії та міфології тисячі років тому.

Число 9: три, помножене на три

На перший погляд дев'ятка здається просто збільшеною трійкою. Але саме це й зробило її особливою для багатьох традицій: $9 = 3 \times 3$. Якщо трійка символізує завершеність, то потрібна трійка може сприйматися як посилене або абсолютне завершеність.

У скандинавській міфології число 9 зустрічається надзвичайно часто. Іггдрасиль пов'язував різні світи, а традиція говорить про дев'ять світів. Один із найвідоміших міфологічних мотивів пов'язує Одіна з дев'ятьма ночами, проведеними на світовому дереві заради отримання таємного знання рун. У грецькій традиції існували дев'ять муз, дочок Зевса й Мнемосіни, покровительок мистецтв і знань.

Число 9 також важливе в деяких індійських, китайських та інших азійських традиціях. У багатьох культурах воно асоціюється із завершенням циклу, повнотою або переходом до нового етапу.

Але тут важливо не перебільшувати універсальність. Значення дев'ятки в різних культурах суттєво відрізнялися. Не існувало єдиної давньої «теорії числа 9». Схожість символів часто виникала незалежно в різних цивілізаціях.

Дев'ять муз і дев'ять світів

Образ дев'яти муз став одним із

найвідоміших прикладів сакральної дев'ятки в античній культурі. Кліо, Евтерпа, Талія, Мельпомена, Терпсіхора, Ерато, Полігімнія, Уранія та Калліопа уособлювали різні сфери мистецтва та знань. Їхня кількість стала традиційною й пережила античність.

У скандинавській міфології дев'ятка отримала інший характер. Дев'ять світів створюють космологічну модель Всесвіту, а число повторюється в обрядах і міфологічних сюжетах. Для дослідників особливо цікаво, що 9 тут часто з'являється у зв'язку з магією, жертвоприношенням, смертю та отриманням знання. Це дозволяє припустити, що дев'ятка могла сприйматися як число переходу між різними станами.

Число 12: порядок неба і часу

Серед усіх сакральних чисел 12, мабуть, найтісніше пов'язане з астрономією та календарем. Земний рік приблизно відповідає дванадцяти місячним циклам, хоча точна тривалість місячного та сонячного року не збігається. У давніх цивілізаціях виникла традиція ділити зодіак на дванадцять секторів. Саме тому число 12 стало

символом космічного порядку та циклічності.

Месопотамські цивілізації відіграли величезну роль у формуванні системи, яка пізніше вплинула на грецьку та європейську астрономію. Зодіак поділили на 12 знаків, а рік — на 12 місяців. Число 12 виявилось надзвичайно зручним і з математичного погляду: воно ділиться на 2, 3, 4 і 6. Для стародавніх систем рахунку це була величезна перевага.

Саме тому 12 стало не просто сакральним, а ще й практичним числом. Ми й сьогодні ділимо добу на 24 години, циферблат на 12 годин, використовуємо дюжини, а в багатьох країнах історично існували системи вимірювання, засновані на дванадцятковій логіці.

Дванадцять у релігії та міфології

Сакральність 12 не обмежилася астрономією. У Біблії ми зустрічаємо 12 племен Ізраїлю, а в Новому Завіті — 12 апостолів. У грецькій міфології існували 12 олімпійських богів, хоча конкретний склад цієї групи в різних джерелах міг відрізнитися.

Геркул мав виконати 12 подвигів. У багатьох традиціях число 12 пов'язувалося із завершеною системою, яка охоплює весь світ або певну сферу буття.

Цікаво, що релігійні традиції часто використовували вже знайомі людям числові моделі. Якщо 12 асоціювалося з небесним порядком і повним циклом року, то використання цього числа в релігійному контексті автоматично надавало групі особливого символічного статусу.

Числа і геометрія

Особливе ставлення до чисел не завжди виникало з релігії. Іноді джерелом символізму була сама математика. Піфагорійці у Стародавній Греції вважали числа фундаментом космосу. Вони бачили математичні співвідношення не просто як абстракцію, а як основу гармонії світу. Музичні інтервали можна було описати числовими співвідношеннями, геометричні фігури — математичними закономірностями, а рух небесних тіл — числовими моделями.

Піфагорійська традиція особли-

во шанувала тетрактис — трикутну фігуру з десяти точок, яка складалася з чисел 1, 2, 3 і 4. Їхня сума дорівнює 10, а десятка вважалася завершеним числом. Цей приклад показує, що сакральна математика була не просто вірою в «щасливі цифри». Вона могла виникати з реального захоплення структурою, пропорціями та гармонією.

Чому саме ці числа повторюються?

Є спокуса припустити, що стародавні цивілізації незалежно одна від одної відкрили якусь «таємну математику Всесвіту». І саме на цьому припущенні сьогодні будуються численні езотеричні теорії. Проте історична картина набагато цікавіша.

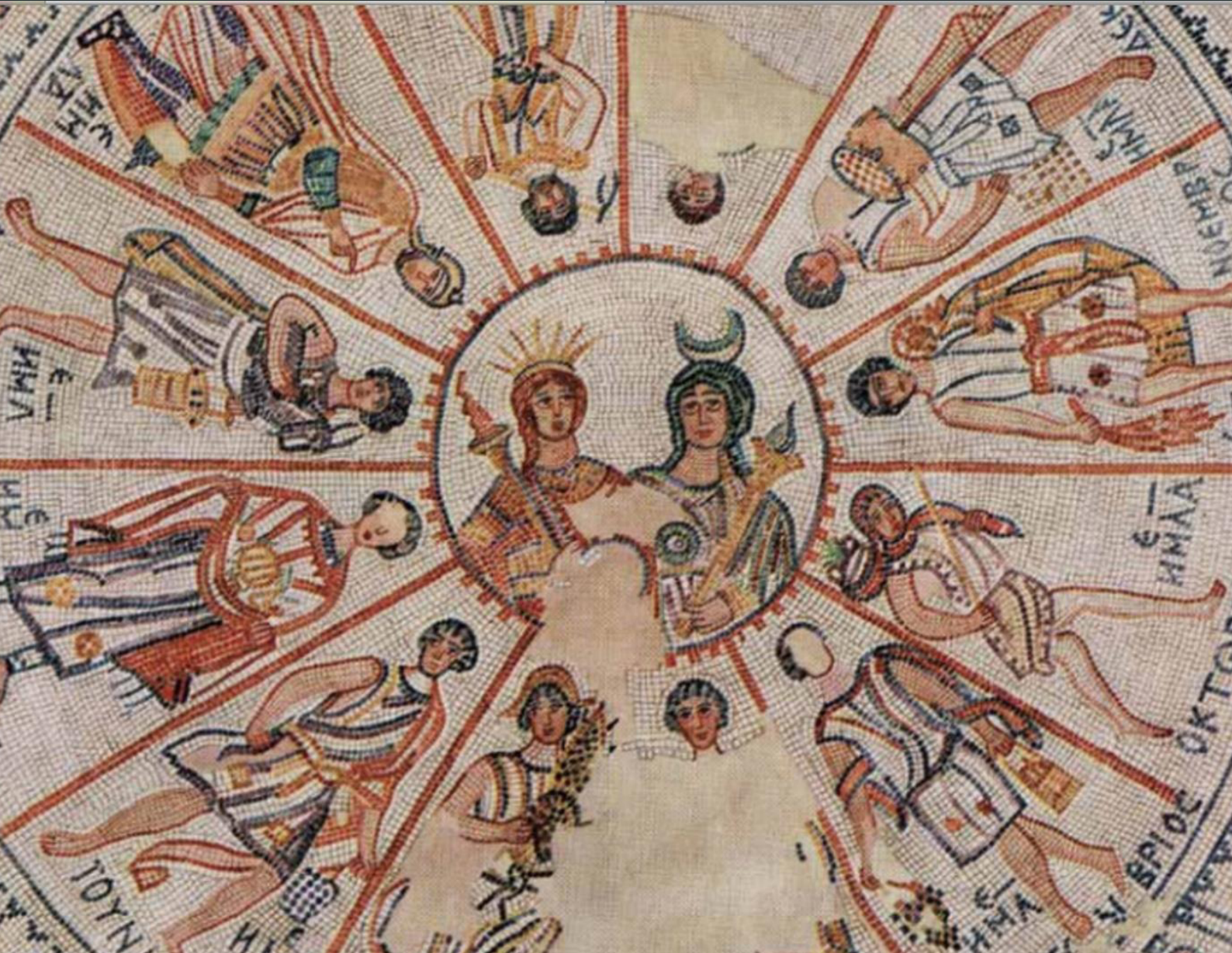
Частина сакральних чисел має цілком конкретне природне або астрономічне походження. 7 пов'язане з сімома видимими неозброєним оком планетарними світилами, 12 — із місячними циклами, календарем і зодіаком, 3 — із простою структурою початку, середини та кінця, а 9 часто сприймалося як потрійне повторення трійки. До цього додавалася особливість людського мислення: ми природно шукаємо закономірності, групуємо явища та надаємо повторюваним структурам символічного значення.

Тому сакральні числа виникали на перетині математики, астрономії, релігії, психології та культури.

Від сакральної математики до нумерології

У пізніші епохи символіка чисел стала основою різноманітних езотеричних систем. Нумерологи почали приписувати числам певні характери, енергії та вплив на долю людини. Ім'я, дата народження або певна послідовність цифр могли перетворюватися на математичний код особистості.

Однак сучасна нумерологія не є прямим продовженням давніх уявлень. Це складна суміш різних традицій, що формувалися протягом

століть. Не варто також плутати символічне значення чисел із математичними фактами. Те, що число 12 зручно ділиться на багато цілих чисел, є математичною властивістю. Те, що 12 апостолів символізують певну повноту, — вже культурне та релігійне значення.

Числа, які живуть у сучасному світі

Ми давно перестали вважати числа посередниками між богами та людьми, але продовжуємо використовувати стародавні числові моделі буквально щодня. Тиждень має сім днів, рік традиційно поділяється на 12 місяців, циферблат — на 12 годин, а багато культур досі використовують символіку трійки, дев'ятки та дванадцятки в обрядах, приказках, архітектурі та мистецтві.

Навіть сучасна культура зберігає стародавнє відчуття «особливих чисел». Ми говоримо про «три спроби», «сім чудес світу», «дев'ять кіл пекла», «дванадцять подвигів Геракла». Часто ми вже не замислюємося, звідки взяли ці конструкції, але вони продовжують працювати як культурні символи.

Таємниця чисел

Числа 3, 7, 9 і 12 ніколи не були магічними в математичному сенсі. Вони не мають доведених надприродних властивостей і не керують долею людини. Але історично вони справді стали особливими — тому що люди побачили в них порядок, який відображав структуру навколишнього світу.

Трійка стала образом цілісності, сімка — космічного порядку, дев'ятка — завершення та перехо-

ду, а дванадцятка — повного циклу часу й небесного устрою. Їхня сила була не в самих цифрах, а в значеннях, які людство вкладало в них протягом тисячоліть.

Можливо, саме це і є найцікавішою «магією» чисел. Людина навчилася рахувати світ, а потім почала бачити в самих числах відображення цього світу. Так звичайні знаки — 3, 7, 9 і 12 — перетворилися на символи богів, небес, часу, смерті, життя, гармонії та вічного порядку. І навіть сьогодні, дивлячись на циферблат годинника чи календар, ми несвідомо користуємося числовими системами, яким люди надали значення тисячі років тому.

Автор: Анна Світлодонська

ОБРЯДОВА ДОКОЛУМБОВА ЧОРНО-БІЛА КЕРАМІКА НОВОГО СВІТУ

Якщо говорити саме про доколумбову обрядову кераміку з чорно-білими візерунками, то найяскравіший і найкраще документований феномен — це кераміка давніх пуебло Південного Заходу Північної Америки, передусім традиції Мімбрес, Чако, Меса-Верде. Але чорно-біла кераміка існувала і в доколумбовій Південній Америці, тому важливо не змішувати ці традиції.

Що таке чорно-біла доколумбова кераміка? Термін «black-on-white pottery» («чорне на білому») найчастіше застосовується до керамічних традицій давніх пуебло американського Південного Заходу. Характерна технологія: на світлу глиняну поверхню наносять чорний мінеральний або рослинний пігмент, який формує геометричний візерунок, а далі виріб випалюється.

На відміну від багатобарвної кераміки Наска, де використовували багато пігментів, пуебло часто будували композицію саме на контрасті чорного і білого. Національ-

на служба парків США зазначає, що білий фон походив від світлої глини, а чорну фарбу отримували, зокрема, з рослин або з мінералів, що містять залізо. Пензлі могли виготовлятися з волокон юки.

Мімбрес — найцікавіший випадок. Особливо важлива культура південного заходу сучасного Нью-Мексико, приблизно IX–XII століть н. е. Їхні чаші — одні з найвідоміших зразків доколумбової кераміки Америки. Мімбреські майстри створювали переважно чорні зображення на світлому фоні: птахів, тварин, людей, фантастичних істот, сцени полювання та інші композиції. Особливо характерна надзвичайна індивідуальність малюнків. Але тут є принципово важлива річ — це була не просто декоративна кераміка. Велика кількість таких чаш була знайдена у похованнях, над обличчям померлого. Деякі чаші навмисно проколювали — так звані «отвори смерті».

Що саме вони означали, археологи не дійшли згоди. Серед гіпотез — символічне припинення

земного використання посуду або «звільнення» духу чаші. Також отвір може символізувати браму у потойбічний світ. Тому говорити про мімбреську кераміку як про ритуальний комплекс цілком обґрунтовано.

Що зображували на чашах? Мімбреський художник міг розмістити в центрі чаші оленя, гірського барана, антилопу, кролика, птахів, змії, риб, комах, людей, фантастичних істот, геометричні композиції. Особливо цікаво, що тварини часто зображені у профіль, у русі або в незвичайних композиційних положеннях. Це не просто «орнамент». Зображення утворюють своєрідний візуальний світогляд. Але тут треба бути обережним, бо сучасна наука тільки вивчає відповідність між образом оленя, спіралі та змії з образом конкретного бога чи богині.

Геометрія — окрема мова. Інший великий пласт — це геометрична чорно-біла кераміка пуебло. На їхньому посуді зустрічаються меандри, ступінчасті фігури, зигзаги,

трикутники, ромби, концентричні кола, спіралі, шахові композиції, сітки, паралельні смуги, ступінчасті піраміди.

Чому саме геометрія? Тут починається найцікавіша частина. Для давніх пуебло світ не був просто набором природних об'єктів. Він був структурований через небо — земля — підземний світ; дощ — вода — врожай; сонце — пори року — землеробський цикл; гори — хмари — дощ; життя — смерть — відновлення (природні трійці).

Західні групи пуебло особливо підкреслювали сакральність дощу, а річний цикл ритуалів був значною мірою пов'язаний із його викликанням. Тому геометричний орнамент — прикраса, а спосіб структурувати знання про магічний всесвіт.

Вода — один із ключів до символіки. Це особливо добре видно на окремих чорно-білих посудинах. Сакральні малюнки датуються 1050–1100 роками. Абстрактні малюнки дослідники пов'язують із циркуляцією води під землею та її випаданням із неба. Це надзвичайно цікаво, оскільки керамічна посудина сама пов'язана із зберіганням води. Отже, в одному предметі могли збігатися символи: глечик, вода, дощ, небо, землеробство, життя громади.

Змія, зигзаг і хвиля — окремої уваги заслуговують змієподібні та зигзагоподібні мотиви. У багатьох культурах доколумбової Америки змія мала складну символіку. В Андах вона часто пов'язувалася з нижнім, підземним або земним світом. Для пуебло конкретні значення могли бути іншими. Тому не можна просто переносити андську символіку на Нью-Мексико. Але сама ідея зв'язку: «змія — земля — вода — підземний світ — відновлення життя» має велике поширення в різних культурах Америки.

«Ступінчастий» орнамент. Один із найхарактерніших мотивів — ступінчастий меандр. Він нагадує сходи, пірамідальну структуру,

гору, блискавку, рух води, шлях між рівнями світу.

Зображення мають обрядову функцію і повсякденну функцію. Не вся чорно-біла кераміка була обрядовою. Керамічні вироби використовували й побутово. А саме для приготування їжі та її зберігання, перенесення води, подачі їжі та церемоніальних дій.

Культура Чако. Каньйон — один із головних центрів цього культурного світу. В ньому існує складна система великих споруд — великих будівель, доріг, поселень і ритуальних просторів. Важливу роль відігравали киви — спеціальні заглиблені приміщення, пов'язані з церемоніальним життям. Чакоанська культура найбільше використовувала чорно-білу символіку.

Кераміка також є різновидом календаря. Це особливо цікаво у контексті наших досліджень давнього світогляду. Чако мають виражену астрономічну складову. На території культурного ландшафту виявлені сонячні орієнтації, місячні орієнтації, позначення небесних явищ. На кераміці зображені календарні маркери сонячних, місячних та зоряних подій у культурному ландшафті.

А що у Південній Америці? Тут картина відрізняється. У Перу існують кілька потужних традицій по регіонах: Чавін, Паракас, Наска, Моче, Рекуай, Тіуанако, Ворі, Чиму. Але чорно-біла кераміка не є настільки універсальною характеристикою цих культур, як для Північної Америки. Наска відома насамперед поліхромною керамікою. Їхні майстри використовували чорний, білий, червоний, жовтий та інші кольори.

Водночас у культурі Рекуай існувала дуже цікава техніка розпису, при якій частина поверхні захищалася, а після нанесення фарби виникав контрастний негативний орнамент. Та посудини мають очевидний ритуальний контекст.

У Паракасі також зустрічаються геометричні мотиви та негативний/

позитивний розпис. Це важливий момент для порівняльного дослідження: чорне/біле плюс геометрія плюс негативний простір може виникати незалежно у різних культурах.

Чому чорний і білий? Це питання особливо цікаве з погляду символіки. Контраст використовувався для створення візуальних опозицій. А саме: світло — темрява, небо — земля, дощ — посуха, життя — смерть, верх — низ, видиме — невидиме. Особливо цікаве явище — посуд як космос. Форма чаші сама створює символічну модель. Уявімо чашу зверху. Центр — внутрішній простір — концентричні кола — край. Це може нагадувати центр світу — світові рівні — горизонт — межу між світами. Тому кругла чаша, особливо з концентричним орнаментом, має сильний вплив, генерує космічну енергію.

І тут виникає дуже цікава паралель з Україною. Якщо наша мета — досліджувати рудименти прадавніх світоглядів у народних ремеслах, то порівняння української орнаментики з доколумбовими культурами Нового Світу може бути дуже продуктивним. Наприклад, українська вишивка: ромб — поле — родючість, а в індіанців пуебло геометричний ромб — ступінчастий мотив — вода, дощ, сезонність — залежно від контексту.

Це ставить перед дослідниками питання: чому різні землеробські суспільства так часто використовували схожі геометричні знаки для передачі уявлень про воду, родючість, сонце, землю та циклічність? Отже, це вже серйозна тема порівняльної антропології.

Також потрібно й сказати про те, що чорно-біла обрядова кераміка характерна також і для давньоінкських культур Південної Америки. А також для народу ленка, що живе у Гондурасі.

Автор: Ігор Мехеда

СИМВОЛИ

ЛАБІРИНТ: символ дороги, випробування і пошуку себе

Лабіринт — один із найдавніших і найзагадковіших символів людської культури. Він з'являється в міфах, архітектурі, орнаментах, мозаїках і сакральному мистецтві, але всюди зберігає головну особливість: людина повинна рухатися шляхом, якого не може побачити цілком. Попереду лише черговий поворот, стіна або вузький прохід, а кінцева мета прихована. Саме тому лабіринт дуже швидко перетворився з геометричного мотиву на метафору людського життя. У ньому можна побачити страх перед невідомим, випробування, духовний пошук, смерть, відродження і найважливіше — прагнення знайти власний шлях.

Найвідомішу історію про лабіринт подарувала антична Греція. На острові Крит, за легендою, цар Мінос наказав геніальному майс-

трові Дедалу спорудити величезну заплутану будівлю, у якій мав бути захований Мінотавр — істота з тілом людини та головою бика. Звідси починається історія Тесея, який добровільно увійшов у лабіринт, щоб убити чудовисько. Та найцікавіше в цій історії навіть не перемога героя над Мінотавром, а те, що Тесеї повинен був знайти дорогу назад. Саме тому нитка Аріадни стала не менш важливим символом, ніж сам лабіринт.

Кносс і загадка Мінотавра

У центрі легенди стоїть Крит — острів, де існувала розвинена мінойська цивілізація. Тут археологи відкрили Кноський палац, величезний комплекс із численними залами, коридорами, сходами, внутрішніми двориками, складами

та переходами. Для людини, яка не знала його планування, ця споруда справді могла здаватися справжнім лабіринтом. Проте археологія не дала доказів того, що в Кноссі існував буквально той лабіринт, який описує грецький міф. Швидше за все, легенда про Мінотавра та лабіринт увібрала в себе реальні особливості мінойської культури, а згодом перетворила їх на міфологічну історію.

Особливо важливим є образ бика. У мінойському мистецтві він зустрічається надзвичайно часто: його зображували на фресках, посудині, печатках та інших предметах. Відомі також сцени стрибків через бика — один із найхарактерніших мотивів мінойського мистецтва. Тому поява Мінотавра в грецькій традиції могла бути пов'язана з пам'яттю про давню

культуру Криту, де бик мав особливе значення. З часом реальні культурні мотиви змішалися з міфом, і виникла історія про царя Міноса, Дедала, Аріадну, Тесея та чудовисько, яке чекало в центрі лабіринту.

Чому саме лабіринт?

Саме слово «лабіринт» має давню й не до кінця з'ясовану історію. Одна з відомих гіпотез пов'язує грецьке *labyrinthos* із мінойським словом *labrys* — назвою подвійної сокири, важливого символу Криту. Прямий зв'язок між цими словами, однак, не вважається остаточно доведеним. Значно важливішим є те, що вже в античній традиції лабіринт став означати складний простір, у якому людина може втратити орієнтацію.

Але лабіринт не обов'язково означає хаос. У цьому полягає його головна особливість. Якщо уважно подивитися на традиційний лабіринт, можна побачити, що його лінії часто не є випадковими. Вони утворюють певний порядок і ведуть до центру. Людина може багато разів змінювати напрямок, віддалятися від мети, знову наближатися до неї, але весь цей рух має структуру. Тому лабіринт можна розуміти не як безглузде блукання, а як складну дорогу, яка вимагає терпіння.

Тесей і випробування

Тесей входить у лабіринт не просто для того, щоб перемогти Мінотавра. Він залишає знайомий світ і свідомо переходить у простір, де панують страх і невизначеність. Перед ним немає карти, яка показала б правильну дорогу. Є лише нитка, яку дала Аріадна. Тесей повинен пройти вперед, знайти чудовисько, перемогти його, а потім повернутися тим самим шляхом.

Саме тут міф набуває значення, значно ширшого за звичайну пригоду героя. Лабіринт стає моделлю випробування, через яке людина повинна пройти, щоб змінитися. Герой не може перемогти Мінотав-

ра, залишаючись біля входу. Він змушений зайти в темряву, зустріти небезпеку і лише після цього повернутися назад. Подібна структура зустрічається в багатьох міфологіях світу: герой залишає звичне життя, проходить через небезпечний простір, зустрічається з ворогом або власним страхом і повертається вже з новим досвідом.

Мінотавр у центрі

Мінотавр особливо важливий тому, що він перебуває саме в центрі лабіринту. Щоб зустріти його, герой повинен пройти весь складний шлях. Чудовисько ніби чекає там, куди людина найбільше боїться потрапити. Тому з часом Мінотавр став сприйматися не лише як персонаж античного міфу, а й як символ прихованої небезпеки, страху або темної сторони людської природи.

У цьому сенсі лабіринт можна читати як внутрішній простір людини. Зовні все може здаватися спокійним, але всередині приховані страхи, сумніви, образи та конфлікти. Щоб дістатися до центру, потрібно пройти крізь них. Тесей перемагає Мінотавра буквально, але символічно його перемога може означати перемогу людини над тим,

що вона боялася побачити в собі.

Нитка Аріадни

Без Аріадниної нитки Тесей міг би перемогти Мінотавра, але залишитися назавжди в лабіринті. Саме нитка дала йому можливість повернутися. Вона стала зв'язком між входом і центром, між минулим і майбутнім, між відомим світом і невідомим.

Недарма вислів «нитка Аріадни» пережив античну міфологію й досі використовується для позначення ключа до складної проблеми. У символічному сенсі це може бути пам'ять, досвід, знання або людина, яка допомагає не втратити орієнтир. Коли ми потрапляємо у власний життєвий лабіринт, нам теж потрібна така нитка — щось, що нагадує, ким ми є і звідки прийшли.

Лабіринт як дорога до центру

Важливо відрізнити лабіринт від звичайної головоломки з безліччю тупиків. Існують лабіринти, у яких людина повинна вибирати між різними дорогами, але існує й інший тип — однолінійний лабіринт, де шлях лише один. Він може багаторазово повертати, наближати людину до центру, а потім знову

відводити вбік, але зрештою привести до мети.

Саме такі лабіринти мають особливе символічне значення. Вони не запитують: «Який поворот правильний?» Вони ніби говорять: «Продовжуй рухатися». Навіть якщо здається, що ти віддаляєшся від мети, це ще не означає, що ти збився зі шляху. Така ідея надзвичайно близька до людського життя, у якому невдача або затримка не завжди означають поразку.

Від античних мозаїк до християнських храмів

Після античності образ лабіринту не зник. У римському світі його часто використовували в мозаїках, зокрема в композиціях, пов'язаних із міфом про Тесея та Мінотавра. Цікаво, що лабіринти нерідко створювали саме на підлозі. Люди буквально ходили над зображенням дороги, якою в міфі проходив герой.

У середньовічній Європі цей образ отримав нове життя. Християнська культура часто переосмислювала античні мотиви й

надавала їм нового значення. Лабіринт поступово став асоціюватися не стільки з Мінотавром, скільки з духовною дорогою людини. Найвідоміші приклади збереглися у французьких готичних соборах, де складні круглі композиції викладали просто на кам'яній підлозі храму.

Шартрський лабіринт

Найвідомішим середньовічним лабіринтом є лабіринт у Шартрському соборі у Франції. Його кругла композиція складається з численних поворотів, які ведуть до центру. Для сучасного відвідувача це насамперед прекрасний зразок середньовічної геометрії, але в сакральному просторі храму він сприймається набагато глибше.

Лабіринт можна побачити як образ духовної дороги. Людина починає шлях із зовнішнього краю, поступово рухається всередину, постійно змінюючи напрямок, і зрештою досягає центру. Ця дорога дуже нагадує середньовічне уявлення про життя: людина повинна пройти через спокуси, труднощі,

сумніви та випробування, щоб наблизитися до духовної мети.

Навколо таких лабіринтів виникло чимало красивих легенд. Наприклад, популярною стала думка, що середньовічні паломники могли проходити храмовий лабіринт на колінах як символічну заміну далекій подорожі до Єрусалима. Проте історичних доказів для такого універсального пояснення недостатньо, тому його не варто подавати як встановлений факт. Точне первісне використання деяких середньовічних лабіринтів залишається предметом дискусій.

Чому центр важливіший за вихід?

Найцікавіша особливість лабіринту полягає в тому, що його метою не завжди є вихід. У звичайній головоломці ми хочемо якнайшвидше вибратися назовні, але в сакральному лабіринті головним може бути саме центр. Це місце завершення подорожі, точка, до якої людина повинна прийти після довгого шляху.

Центр може символізувати різні речі: Бога, істину, знання, самопізнання, смерть або відродження. Значення залежить від культури та конкретного історичного контексту. Але спільною залишається одна думка: щоб досягти центру, потрібно пройти шлях.

Саме тому лабіринт відрізняється від простого кола. Коло може означати вічність, завершеність і повторення. Лабіринт додає до цього рух. Людина повинна не просто бути в певному просторі, а пройти його.

Лабіринт і пошук себе

Сьогодні лабіринт часто сприймається як метафора людської свідомості. Ми можемо роками шукати правильне рішення, змінювати напрямок, повертатися до старих проблем і знову починати шлях. Іноді здається, що ми стоїмо на одному місці, хоча насправді вже пройшли величезну відстань.

У цьому прочитанні Мінотавр

може бути нашим страхом, Аріаднина нитка — знанням або підтримкою, а центр — моментом, коли людина нарешті зустрічається із самою собою. Вихід із лабіринту тоді означає повернення до звичайного життя після важливого внутрішнього досвіду.

Можливо, саме тому цей стародавній символ залишається таким сучасним. Людина XXI століття має набагато більше інформації, можливостей і технологій, ніж Тесей або середньовічний паломник, але проблема залишилася тією самою: як зрозуміти, куди йти далі?

Лабіринт без Мінотавра

Ми звикли уявляти лабіринт разом із чудовиськом, але більшість лабіринтів, які створювали люди, не приховують у центрі Мінотавра. І це, можливо, найцікавіша його властивість. Лабіринт не обов'язково повинен мати ворога.

Іноді головним випробуванням є сама дорога.

Він змушує людину бути терплячою. Примушує рухатися, коли кінцевої мети ще не видно. Вчить не панікувати через кожен поворот і розуміти, що віддалення від центру не завжди означає поразку. У цьому сенсі лабіринт є не стільки символом заплутаності, скільки символом процесу.

Символ, який пережив тисячоліття

Від Криту до французьких соборів пройшли тисячі років, але головний образ залишився майже незмінним: людина входить у невідомий простір і вирушає до центру. Змінюються релігії, цивілізації та архітектура, але потреба знайти власну дорогу залишається.

У міфі Тесей шукає Мінотавра. У середньовічному храмі людина шукає духовний центр. У сучасній

культурі ми шукаємо себе. Тому лабіринт став одним із тих символів, які не потребують перекладу: достатньо побачити звивисту дорогу, щоб зрозуміти її головний посыл.

Можливо, лабіринт і є найточнішою метафорою людського життя. Ми майже ніколи не бачимо всю дорогу наперед. Іноді повертаємо назад, іноді помиляємося, іноді опиняємося зовсім близько від мети, а потім знову відходимо від неї. Але кожен поворот є частиною шляху. І, можливо, головна мудрість лабіринту полягає не в тому, щоб ніколи не заблукати, а в тому, щоб не припинити шукати дорогу до центру.

Автор: Іван Волошин

ТРАДИЦІЇ

РАХМАНИ: ЗАГАДКОВІ ВІДЛЮДНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

У старій українській традиції Великдень не закінчувався разом із паскою, писанками та святковою трапезою. Наступні після Великодня тижні також мали особливе значення. Це був час, коли згадували померлих, відвідували могили, залишали їжу для предків і вірили, що межа між світом живих та світом мертвих стає тоншою. Саме в цей незвичайний період календаря з'являється один із найзагадковіших образів української традиційної культури — рахмани.

Про них розповідали як про дивний народ, що жив десь далеко за межами звичного світу. Одні казали, що вони мешкають за морями, інші — на островах або в особливій землі, до якої неможли-

во дістатися звичайною дорогою. Їх вважали праведниками, людьми надзвичайно побожними й віддаленими від мирської метушні. Найважливіше ж полягало в тому, що рахмани нібито не знали людського календаря. Вони не могли самі визначити, коли настає Великдень, і тому чекали звістки з далекої землі людей.

Так виникла одна з найпоетичніших народних легенд: шкаралупа від великоднього яйця, пущена на воду, мала доплисти до рахманів і повідомити їм про Воскресіння Христове. Для сучасної людини це може здаватися просто красивою казкою, але в традиційному світогляді за цим звичаєм стояла ціла картина світу, де вода була дорогою

між просторами, яйце символізувало життя, а далека земля рахманів могла бути одночасно землею, потойбічною і майже райською.

Таємничі рахмани в давній книжній традиції

Образ рахманів значно старший за етнографічні записи XIX–XX століть. Він відомий і в давній східнослов'янській книжній культурі. У середньовічних текстах існували оповіді про дивовижний народ праведників, пов'язаний із далекими східними землями. У рукописній традиції збереглося, зокрема, «Слово о рахманех и о предивном их житии». Один із таких текстів міститься у збірнику XV століття, де рахмани описуються в контексті

оповідей про далекі країни та подорожі Александра Македонського. Це важлива деталь, адже вона показує: рахмани не були вигадані українськими селянами у пізні часи. Сам образ існував у книжній культурі задовго до того, як етнографи почали записувати народні перекази. Проте з часом книжковий сюжет почав жити власним життям. Він переходив із писемної традиції в усну, змінювався залежно від місцевості й поступово вплітався в український календарний обряд.

У результаті рахман перестав бути лише мешканцем далекої фантастичної країни. У народній свідомості він став праведною людиною, яка живе за іншими законами, далеко від гріховного та неспокійного людського світу.

Де знаходилася земля рахманів?

Точної відповіді на це питання українська традиція не давала. І саме ця невизначеність робить образ рахманів таким цікавим. У різних переказах їхня країна могла розташовуватися за далекими морями, на острові, десь на сході або в іншому недосяжному краї. У деяких оповідях говорилося про особливий простір, який неможливо знайти звичайною дорогою.

Для традиційної людини географія невідомого була зовсім не такою, як для нас. За межами власного села, сусідніх поселень, найближчого міста й знайомих торгових шляхів починався величезний світ, про який можна було знати лише з розповідей. Чим далі знаходилася земля, тим легше було наділити її надзвичайними властивостями.

Тому рахманська країна не мала потреби в конкретних координатах. Вона повинна була бути недосяжною. Якби людина могла просто сісти в човен і доплисти до рахманів, зникла б сама сутність легенди.

Цікаво, що в українській тра-

диції збереглися й інші уявлення про місце рахманів. Деякі джерела пов'язують їх із далекими землями за морем, а в окремих локальних переказах звучить мотив острова або особливого краю. На Волині, Поліссі та в інших регіонах назва Рахманського Великодня була добре відома, хоча конкретні пояснення могли відрізнятися. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» наводить, зокрема, традиційне пояснення про людей, які живуть «за далекими морями» й чекають на великодню шкаралупу.

Люди, які не знали часу

Найдивніша риса рахманів — їхнє ставлення до часу. За народними віруваннями, вони не мали календаря й не знали, коли саме потрібно святкувати Великдень. У країні, де вони жили, панувало вічне блаженство, а тому звичайний людський рахунок днів начебто втратив сенс.

Ця деталь може здатися дивною, але насправді вона є ключем до всього сюжету. Людське життя підпорядковане календарю: є будні та свята, піст і скоромна їжа, зима й весна, початок і завершення року. Людина постійно відраховує час. Рахмани існують інакше. Вони немовби винесені за межі цього порядку.

Їм не потрібно поспішати. Їм не потрібно знати дату. Вони живуть у світі, де головним є не плин часу, а сам стан буття. Саме тому вони

нагадують мешканців якогось земного раю — людей, які відмовилися від звичайних турбот і перебувають у постійному очікуванні.

Але тоді виникає проблема: як рахмани дізнаються про Великдень?

Відповідь давала річка.

Шкаралупа, що вирушала в невідомість

Після Великодня шкаралупу від крашанок або писанок у деяких регіонах не викидали. Її пускали на проточну воду. Течія мала понести шкаралупу далеко від села — туди, де, за віруванням, жили рахмани. Вона ставала своєрідним повідомленням: Великдень уже настав.

У цьому звичаї дивним чином поєдналися дуже прості речі — вода, яйце, свято і людська уява. Але кожна з них мала власне символічне значення. Вода рухається й несе предмет далеко за межі людського поселення. Яйце є одним із найдавніших символів життя, народження та оновлення. Великдень, у свою чергу, пов'язаний із перемогою життя над смертю. Тому маленька шкаралупа ставала не сміттям, а посланням про життя.

Вона залишала людський світ і вирушала туди, де людина сама перебувати не могла.

Саме ця деталь зробила легенду надзвичайно живучою. Ніхто не бачив, куди насправді припливала шкаралупа. Людина могла кинути її у воду, простежити кілька секунд, а потім течія забирала її за поворот.

Далі починалася територія уяви.

Гуцульський Рахманський Великдень

Особливо добре традицію вдалося зафіксувати на Гуцульщині. Тут Рахманський Великдень припадав на четверту середу після Великодня. Цього дня утримувалися від роботи та дотримувалися посту, а ввечері родина збиралася за столом. Етнографічні записи описують особливий обряд із вареним яйцем і паскою, які спеціально зберігали до цього дня.

Один із записів, зроблених у гуцульському середовищі, розповідає про своєрідну сімейну сцену. Господар брав одне яйце й звертався до дітей, пропонуючи всім ним поділитися. Коли хтось дивувався, як одного яйця вистачить на всіх, господар пояснював, що колись дванадцять рахманів могли поділитися одним яйцем, отже, вистачить його і родині.

Після цього яйце ділили між усіма присутніми, а шкаралупу збирали й несли до річки. Там її пускали на воду — саме вона мала вирушити до рахманів.

Цей обряд особливо цікавий тим, що тут рахмани вже не просто далекі загадкові люди. Вони стають учасниками сімейної традиції. Про них згадують за столом, їхній спосіб життя наводять як приклад, а шкаралупа від спільного яйця стає своєрідним подарунком невидимим мешканцям далекого світу.

Чому яйце було таким важливим?

Великоднє яйце в українській культурі — це не просто святкова їжа. Крашанка і писанка мають надзвичайно складну символіку. Яйце пов'язане з народженням, життям, оновленням і весняним відродженням. Саме тому в історії про рахманів яйце не могло бути випадковим предметом. Воно ідеально відповідає змісту Великодня. Людина з'їдає яйце, але оболонка продовжує свою подорож. Те, що

вже втратило практичну цінність, у символічному світі набуває нового призначення. Воно стає носієм звістки.

У деяких переказах ця історія набуває ще більш фантастичних рис: шкаралупа, досягнувши рахманів, нібито знову ставала цілим яйцем. У гуцульських оповідях існувало й уявлення, що дванадцять рахманів діляться одним яйцем протягом певного часу. Саме тому мотив одного яйця для великої кількості людей увійшов до місцевої обрядовості.

Рахманський Великдень і світ померлих

Назва «Рахманський Великдень» існувала поруч із назвою Навський Великдень. Слово «навь» у слов'янській традиції пов'язане зі світом мертвих. І це не випадкове сусідство.

Після Великодня в українському календарі починався особливий поминальний період. Люди відвідували кладовища, приносили їжу, згадували померлих родичів. У традиційній культурі смерть не означала повного зникнення людини. Предки продовжували існувати в іншому вимірі й могли, за народними уявленнями, підтримувати зв'язок із живими.

Українська етнологія розглядає післявеликодні поминання як складний комплекс, у якому переплелися дохристиянські уявлення про культ предків і християнська традиція поминання померлих. Саме до цього кола належать Навський день, Рахманський Великдень та інші весняні поминальні звичаї.

Тому рахмани опинилися десь на межі між кількома світами. Вони могли бути далеким народом праведників, але водночас їхній Великдень припадав на час, коли живі особливо часто згадували тих, хто вже відійшов.

Це одна з причин, чому в народній свідомості Рахманський Великдень набув майже містичного

характеру.

День, коли живі згадували мертвих

У традиційній українській культурі поминання не було похмурою церемонією в сучасному розумінні. Воно передбачало спільну трапезу, молитву, відвідування могил, спілкування з родичами. Їжа могла бути символічно пов'язана з померлими: її залишали на могилі або роздавали іншим людям «за упокій душі». Такі практики відображали давню ідею, що між живими та померлими продовжує існувати певний зв'язок.

Саме тому весняний час після Великодня виявився особливо насиченим символами переходу. Природа прокидається після зими, люди святкують Воскресіння, згадують мертвих, відвідують могили, а в народній уяві відкриваються дороги між різними світами.

На цьому тлі рахмани виглядають уже не просто казковими відлюдниками. Вони стають частиною великої системи уявлень про життя, смерть, відродження та пам'ять.

Що означає слово «рахман»?

Походження самого слова залишається складним питанням. Через його схожість зі словом «брахман» його давно пов'язують із давньоіндійською традицією. Проте робити з цього прямий висновок, ніби українські рахмани були реальними індійськими жерцями, які переселилися в Україну, підстав немає.

Надійніше говорити про довгий культурний шлях образу. Середньовічна людина знала про Індію як про далеку землю мудреців, аскетів і дивовижних народів. У європейській та східнослов'янській книжній традиції виникали оповіді про людей, які жили далеко від цивілізації, дотримувалися суворих правил і були морально вищими за звичайних людей.

Саме такий образ поступово міг перетворитися в народній культурі на рахмана — праведника, відлюд-

ника, мешканця далекої благословенної країни.

Цікаво, що в українській мові слово отримало позитивне забарвлення. «Рахманний» у традиційній лексиці могло означати лагідний, спокійний, побожний. Отже, сама назва поступово стала характеризувати не стільки етнічну належність, скільки спосіб життя і моральний стан людини.

Чому навколо рахманів виникло стільки легенд?

Рахмани були створені самою структурою народного світогляду як ідеальний персонаж для легенд. Вони жили далеко, їх ніхто не міг перевірити, а зв'язок із ними підтримувався через предмет, який фізично зникав у воді.

До того ж рахмани поєднували в собі одразу кілька загадок: далеку землю, невідомий народ, життя без календаря, довголіття, сувору побожність і зв'язок із Великоднем. Кожна з цих деталей породжувала нові варіанти оповіді.

Уявімо, як могла передаватися така історія від старших до молодших. Дитина бачить, як батьки несуть шкаралупу до річки, і питає, навіщо це потрібно. Їй пояснюють: «Це рахманам. Вони живуть далеко і не знають, коли Великдень». Дитина запитує, де вони живуть. «За морем». А що там? «Там добре». Чому вони не приходять? «Бо живуть далеко». Як вони дізнаються про Великдень? «Шкаралупа допливе».

Так проста дія породжує цілий світ.

Із покоління в покоління він обростає подробицями. Десь рахмани стають ченцями, десь — довгожителами, десь — майже безсмертними. Десь вони живуть на острові, десь — у далекій країні. Народна традиція не вимагала єдиної версії. Її сила якраз у здатності змінюватися.

Чи справді рахмани жили в Україні?

Іноді сучасні популярні тексти намагаються представити рахманів як реальний давній народ, який колись жив на українських землях. Але історичних доказів існування такого окремого етносу немає.

Є інше — історія самого образу.

Він має давні писемні свідчення, а пізніше настільки глибоко увійшов у народну культуру, що почав сприйматися майже як реальність. Для традиційної людини питання «чи існують рахмани?» могло не мати такого значення, як для сучасного дослідника. Якщо про них знали від старших, якщо про них розповідали сусіди і якщо існував обряд, пов'язаний із ними, цього було достатньо, щоб вони стали частиною картини світу.

Тут проявляється одна з головних особливостей фольклору: легенда може бути неправдою в історичному сенсі, але правдою для культури, яка її зберігає.

Рахманів не потрібно було бачити. Достатньо було знати, що десь вони є.

Річка як дорога між світами

Якщо подивитися на весь обряд цілісно, стає зрозуміло, чому саме річка відіграє в ньому центральну роль.

Річка завжди рухається. Вона залишає місце, де людина стоїть, і вирушає далі. Вона може пройти через десятки сіл, міст, ліси, болота, зрештою впасти в іншу річку або море. Людина бачить лише маленьку частину її шляху.

Тому в традиційному світогляді річка могла бути природною метафорою дороги в невідоме.

Шкаралупа вирушає у воду — і водночас вирушає за межі людського знання.

Людина вже не контролює її шлях. Вона лише вірить, що течія зробить те, чого сама людина зробити не може: донесе звістку до далекої країни.

У цьому є надзвичайно сильний образ. Українська людина не намагається силою проникнути в інший

світ. Вона просто відправляє туди маленький знак і дозволяє воді зробити решту.

Голоси Рахманського Великодня

Існувало цікаве повір'я: людина могла почути звуки рахманського свята, якщо прикласти вухо до землі. В етнографічних матеріалах зафіксовані вірування, пов'язані з тим, що в цей день десь далеко можуть лунати дзвони рахманів.

Ця деталь чудово доповнює весь образ.

Людина не може побачити рахманів. Вона не може до них дістатися. Не може знати, де вони живуть. Але, можливо, вона здатна почути їх.

Для традиційної культури це дуже характерний спосіб уявляти невидимий світ. Він не обов'язково має бути відкритим очам. Його присутність можна відчутися через звук, сон, воду, незвичайний знак або випадкову подію.

Так рахмани залишалися невидимими, але водночас постійно присутніми в народній уяві.

Що залишилося від рахманів?

Мабуть, найважливіше — не намагатися перетворити рахманів на щось, чим вони ніколи не були.

Це не «загублена цивілізація», яку потрібно знайти археологам. Не таємний народ, який досі живе за морями. Не доказ існування невідомої держави.

Рахмани — це культурна пам'ять.

У ній збереглися сліди середньовічних книжних сюжетів, християнських уявлень про праведність, народного календаря, культу предків і давнього прагнення людини уявити інший світ — кращий, чистіший і справедливіший за той, у якому вона живе.

Автор: Андрій Вишенський

ФІЛОСОФІЯ

ГЕРМЕТИЗМ:

ВЧЕННЯ, ЯКЕ ЗМІНИЛО ЄВРОПЕЙСЬКУ ЕЗОТЕРИЧНУ ТРАДИЦІЮ

Герметизм — одна з найзагадковіших інтелектуальних традицій, що залишила помітний слід в історії Європи. Його витoki сягають пізньої античності, коли в культурному середовищі греко-римського Єгипту зустрілися грецька філософія, єгипетські релігійні уявлення та близькосхідні традиції мудрості. Герметизм не був єдиною релігією чи строго організованою школою. Це радше сукупність філософських, релігійних і езотеричних ідей про Бога, космос, природу та людину. Його прихильники виходили з переконання, що за видимим світом існує прихований порядок, а людина здатна наблизитися до його розуміння через знання, самопізнання та духовне перетво-

рення. Саме тому герметизм століттями приваблював тих, хто шукав не просто інформацію про світ, а таємний ключ до його устрою.

Гермес Трисмегіст — мудрець, якого не існувало?

Центральною постаттю герметичної традиції є Гермес Трисмегіст — «Гермес Тричі Великий». В історичному сенсі це не конкретна людина, а синкретичний образ, який виник завдяки ототожненню грецького бога Гермеса з єгипетським богом Тотом. Гермес був пов'язаний із письмом, знанням і передаванням повідомлень, тоді як Тот у давньоєгипетській традиції був богом мудрості, письма, рахунку та священного знання. Їхне

поєднання породило образ божественного мудреця, якому пізніші покоління приписали авторство таємних книг. У Середньовіччі й особливо в Ренесансі багато мислителів були переконані, що Гермес жив у надзвичайно давні часи, можливо ще до Мойсея, а тому його вчення сприймалися як первісна мудрість людства. Сьогодні історики знають, що ця картина була помилковою: основні герметичні тексти виникли приблизно у II–III століттях н. е. Проте саме міф про надзвичайну давність Гермеса зробив його авторитет величезним.

«Corpus Hermeticum» — книги Гермеса

Найважливішою пам'яткою

герметичної традиції є «Corpus Hermeticum», або «Герметичний корпус» — збірка грецькомовних трактатів, створених у пізній античності. Це не одна книга і не твір одного автора. Тексти написані переважно у формі діалогів, де Гермес навчає своїх учнів і розмірковує про природу Бога, космосу, душі та людини. Однією з центральних ідей є можливість духовного пробудження: людина повинна звільнитися від невігластва й надмірної залежності від матеріального світу, щоб усвідомити свою справжню природу. Герметична традиція бачила Всесвіт як впорядковане ціле, в якому все пов'язане між собою. Людина є частиною цього космосу, а тому пізнання себе може вести до пізнання світу. Саме тут виникає одна з найважливіших герметичних ідей — мікрокосм і макрокосм, тобто людина як своєрідне відображення великого Всесвіту.

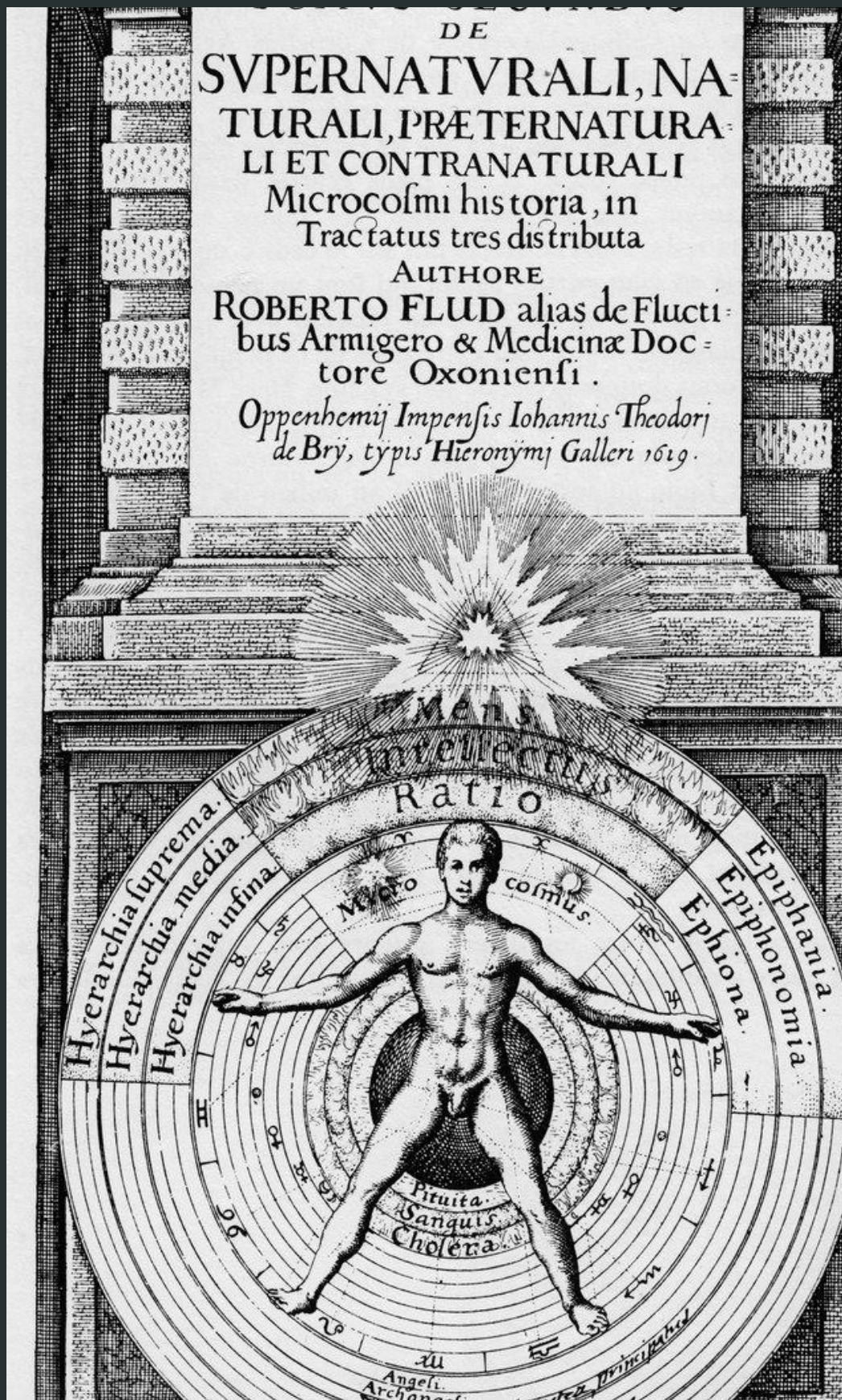
«Як нагорі, так і внизу»

Сьогодні герметизм найчастіше пов'язують із формулою «як нагорі, так і внизу». Вона виражає ідею відповідності між різними рівнями реальності: небесним і земним, духовним і матеріальним, макрокосмом і мікрокосмом. Проте популярна коротка формула походить не безпосередньо з «Corpus Hermeticum», а з іншого знаменитого герметичного тексту — «Смарагдової скрижалі». Її історія оповита легендами. Нібито існувала стародавня смарагдова плита з таємничим написом, створена самим Гермесом Трисмегістом. Жодної такої давньої плити історики не мають, а найдавніші відомі версії тексту походять із середньовічної арабської алхімічної традиції. Пізніше «Смарагдову скрижаль» перекладали латинською мовою, і вона стала одним із найвпливовіших текстів європейської алхімії. Її короткі та загадкові формули дозволяли читачам бачити в них майже універсальний ключ до таємниць природи.

Герметизм і алхімія

Саме алхімія стала одним із головних шляхів поширення герметичних ідей у Європі. Сьогодні алхімію часто уявляють як фантастичну спробу перетворити свинець на золото, але історично це була набагато складніша традиція. Алхіміки працювали з металами, мінералами, солями та іншими речовина-

ми, створювали лабораторні прилади й проводили експерименти. Водночас їхня мова була насичена символами. Очищення, розчинення, нагрівання і поєднання речовин могли сприйматися не лише як фізичні процеси, а й як образи духовного перетворення. Філософський камінь тому міг означати не просто речовину, здатну перетворювати

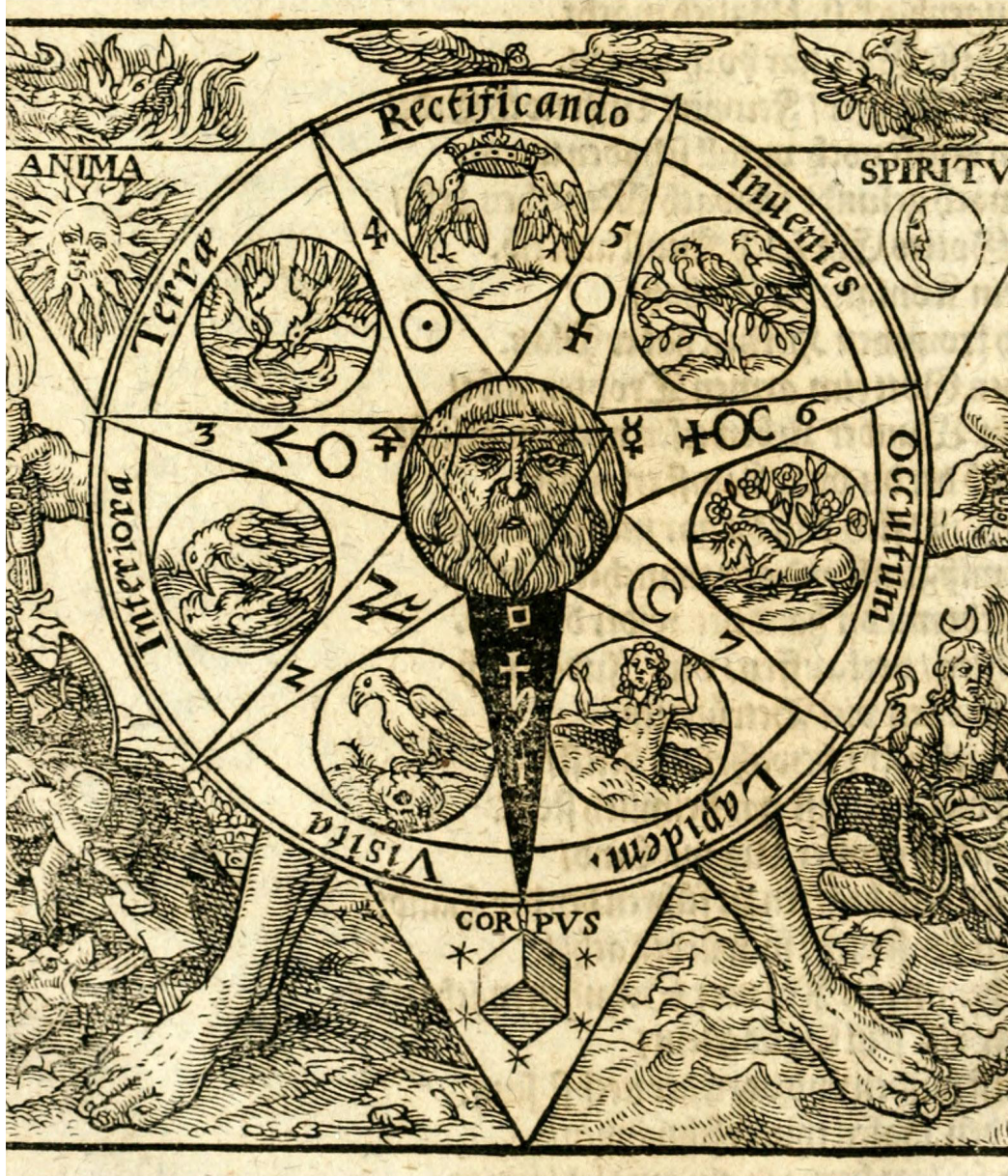
метали, а й ідею досконалості та трансформації. Герметизм надавав цим пошукам ширший світоглядний контекст: якщо природа має приховані закономірності, її можна не тільки спостерігати, а й намагатися зрозуміти таємні процеси, які відбуваються за поверхнею речей.

Велике повернення Гермеса в добу Ренесансу

Найбільший вплив на європейську культуру герметизм отримав у XV–XVI століттях. У добу Ренесансу європейські гуманісти активно шукали й перекладали античні рукописи. Коли до Флоренції потрапили грецькі тексти «Corpus Hermeticum», вони викликали величезний інтерес. Марсіліо Фічіно переклав їх латинською мовою і тим самим зробив герметичні ідеї доступними для широкого кола європейських учених та філософів. Фічіно та його сучасники вважали Гермеса значно давнішим за Платона, а його твори — частиною так званої *prisca theologia*, «давньої теології», тобто первісної мудрості, яка нібито передавалася людству від найдавніших часів. Згодом історики встановили, що це уявлення було помилковим, але в XVI столітті воно справило величезний вплив. Герметизм почав сприйматися як один із ключів до відновлення втраченої мудрості стародавнього світу.

Магія, природа і приховані сили

Для ренесансних мислителів магія не завжди означала те, що ми сьогодні вкладаємо в це слово. Вона могла розумітися як мистецтво пізнання прихованих зв'язків у природі. Якщо небесні тіла, рослини, мінерали, числа, музика та людське тіло пов'язані між собою, то знаючи ці відповідності, людина могла впливати на певні природні процеси. Саме тому в одному інтелектуальному середовищі могли співіснувати астрологія, алхімія, медицина, філософія та магія. Для

сучасної людини це здається суперечністю, але для Ренесансу межі між цими сферами були набагато менш чіткими. Світ сприймався як жива система, яку можна було поступово розшифрувати.

Парацельс і пошуки прихованої природи

Одним із найяскравіших представників цього світогляду був Парацельс — лікар і натурфілософ XVI століття. Він критикував сліпе поклоніння авторитетам стародавньої медицини та наголошував на досвіді й спостереженні за природою. Парацельс використовував хімічні речовини та мінерали в лікуванні, а його погляди поєднували практичну медицину з натурфілософією та алхімічними уявленнями. Він вважав, що природа приховує безліч сил, які людина повинна навчитися розуміти. Його

діяльність добре показує, наскільки складним був перехід від середньовічної алхімії до ранньомодерної науки: експериментальна практика могла існувати поруч із символічним і магічним мисленням.

Джордано Бруно і безмежний Всесвіт

Герметичні та магічні ідеї вплинули й на Джордано Бруно — одного з найрадикальніших філософів XVI століття. Він відкидав традиційну картину замкненого Всесвіту та розмірковував про його безмежність і безліч світів. Бруно не був просто представником герметизму, його філософія поєднувала багато різних джерел, але герметична традиція відіграла в ній помітну роль. Він сприймав Всесвіт як живу й одухотворену реальність, а людину — як істоту, здатну пізнавати цей безмежний космос.

У 1600 році Бруно був страчений у Римі після процесу інквізиції. Його часто називають мучеником науки, хоча історично причини конфлікту з церковною владою були значно складнішими й охоплювали широкий спектр його філософських і теологічних поглядів.

Коли Гермес втратив свій авторитет?

У XVII столітті стався перелом. Розвиток історичної критики поступово показав, що герметичні тексти не могли бути написані в глибоку давнину, як вважали діячі Ренесансу. Їхнє походження з пізньої античності стало очевидним, а отже, Гермес Трисмегіст уже не міг вважатися найдавнішим мудрецем людства. Це суттєво послабило авторитет герметизму серед філософів і вчених. Одночасно наукова революція змінила саме уявлення про те, як потрібно досліджувати природу. Експеримент, математичний опис і перевірка гіпотез поступово витісняли магічні пояснення та систему символічних відповідностей. Те, що колись становило єдине поле натурфілософії, почало розділятися на науку, релігію, філософію та езотерику.

Герметизм не зник

Попри втрату статусу наукового знання, герметизм не зник. Навпаки, у XIX–XX століттях він став одним із джерел західного окультизму. До нього зверталися езотеричні товариства, містики та окультисти, які переосмислювали алхімію, астрологію, магію та «Смарагдову скрижаль». У цей період сформувався той образ герметизму, який найбільш відомий сьогодні: таємні знання, алхімічні символи, магічні відповідності, духовне перетворення і пошук прихованих законів Всесвіту. Проте сучасна популярна езотерика часто змішує тексти та ідеї різних епох, тому її не слід ототожнювати безпосередньо з античним герметизмом.

Чому герметизм досі

приваблює людей?

Сила герметизму полягає не лише в його загадковості. Він торкається питань, які залишаються актуальними тисячі років: що таке людина, чи має Всесвіт прихований порядок, чи можемо ми пізнати реальність за межами очевидного і чи здатне знання змінити самого того, хто його отримує. Герметизм не давав наукових відповідей на ці

питання в сучасному розумінні, але створив потужну систему символів, через яку люди намагалися осмислити світ. Саме тому він залишив слід не лише в езотериці, а й у мистецтві, філософії, історії алхімії, медицині та ранньомодерній натурфілософії.

Автор:
Світлана Безкоровайна

ДАВНІ ВІРУВАННЯ

СНИ ЯК ПОСЛАННЯ: ЯК РІЗНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ПОЯСНЮВАЛИ СВІТ СНОВИДІНЬ

Що відбувається з нами, коли ми засинаємо? Для сучасної людини сон — це складний процес роботи мозку, під час якого виникають образи, емоції, спогади та дивні сюжети. Але протягом більшої частини людської історії сон сприймався зовсім інакше. Людина прокидалася після яскравого сновидіння і могла бути переконана, що вночі побувала в іншому світі, зустріла померлого родича, отримала попередження або навіть почула голос божества. Сни були настільки реальними, що провести чітку межу між сном і дійсністю для давніх людей було набагато складніше, ніж для нас. Саме тому практично кожна велика цивілізація створила власні пояснення сновидінь. Одні вважали їх посланнями богів, інші — передбаченнями

майбутнього, треті — мандрівкою душі, а пізніше психологи почали бачити у снах відображення внутрішнього життя людини. Історія сновидінь — це водночас історія того, як людство намагалося зрозуміти самого себе.

Месопотамія: сон як попередження богів

Одні з найдавніших письмових свідчень про тлумачення снів походять із Месопотамії. У цивілізаціях шумерів, аккадців, вавилонян та асирійців сни могли мати важливе релігійне й політичне значення. Вважалося, що боги здатні передавати людям інформацію через сновидіння. Особливо важливими були сни правителів, воїнів і жерців. Якщо царю снівся незвичайний образ, його могли розгля-

дати не як випадкову гру уяви, а як знак, який потрібно правильно розшифрувати. У Месопотамії існували спеціальні збірники сновидінь, у яких різні образи пов'язувалися з можливими наслідками. Наприклад, певна подія уві сні могла трактуватися як сприятливий або несприятливий знак. Так виникла своєрідна система онейромантії — ворожіння за снами.

Особливе місце сни займають в одному з найдавніших літературних творів людства — «Епосі про Гільгамеша». Герой Енкіду бачить сни, які сприймаються як знаки майбутніх подій, а Гільгамеш намагається зрозуміти їхнє значення. Цікаво, що сни тут не просто створюють атмосферу містики. Вони допомагають героям передбачати небезпеку, осмислювати смерть і

ставити питання про долю. Для месопотамської людини сон міг бути своєрідним місцем зустрічі між людським і божественним світами.

Єгипет: сон як двері до іншого світу

У Давньому Єгипті сновидіння також мали особливе значення. Єгиптяни вірили, що під час сну людина може отримати інформацію від богів або зустріти надприродні сили. Зберігся так званий «Сонник Честера Бітті» — давньоєгипетський папірус приблизно XIII століття до н. е., у якому наведено тлумачення різних снів. Він є одним із найдавніших відомих сонників у світі. Тексти розділяють сновидіння на сприятливі та несприятливі й намагаються пов'язати побачене уві сні з майбутніми подіями.

У єгипетській культурі існувала й практика сновидних оракулів. Людина могла звертатися до храму з проханням отримати через сон відповідь на важливе питання. Особливо відомими були місця, пов'язані з культом богів, де сон міг сприйматися як спосіб отримати божественну пораду. Так виникала своєрідна «сакральна ніч»: людина засинала не просто для відпочинку, а з надією, що сон відкриє їй те, чого вона не могла дізнатися у стані неспання.

Греки: сон між богами і людською душею

У Стародавній Греції ставлення до сновидінь було неоднозначним. З одного боку, сні могли вважатися посланнями богів. З іншого — грецькі філософи почали ставити питання про природне походження сновидінь. Уже тут можна побачити перехід від суто релігійного пояснення до спроби зрозуміти психологію сну. У гомерівських поемах сні нерідко виступають як спосіб передати герою волю богів. Але пізніше філософи почали сперечатися: чи справді сні приходять із надприродного світу, чи вони є результатом діяльності самої людини?

Аристотель, наприклад, розглядав сновидіння значно раціональніше. Він не вважав, що кожен сон є божественним посланням. Натомість намагався пояснити сновидіння через тілесні та психічні процеси. Для свого часу це був дуже важливий крок: сон поступово переставав бути виключно містичним явищем і ставав предметом філософського спостереження.

Храм Асклепія: коли сні могли лікувати

Одним із найцікавіших явищ античного світу були храми Асклепія — бога лікування. Люди приходили сюди не лише молитися, а й проходити спеціальні ритуали, пов'язані зі сном. Вони могли провести ніч у священному просторі храму, сподіваючись отримати уві сні пораду щодо свого здоров'я. Ця практика

називалася інкубацією.

За віруваннями, Асклепій міг з'явитися уві сні та підказати спосіб лікування. Навіть якщо залишити осторонь питання про надприродне, сама практика надзвичайно цікава. Людина приходила в особливе місце, виконувала ритуали, зосереджувалася на своїй проблемі, а потім засинала. Сон ставав частиною процесу лікування та психологічного переживання хвороби.

Римляни: сон як знак долі

Римський світ успадкував багато грецьких уявлень про сновидіння. Сні могли сприйматися як знаки богів, передбачення або попередження. Водночас римські автори вже досить критично ставилися до надмірної віри у віщі сні. Цицерон, наприклад, у творі «Про

ворожіння» розмірковував про те, чи справді сни можуть передбачати майбутнє. Він наводив аргументи як прихильників, так і противників цієї ідеї.

У II столітті н. е. Артемідор Далдіанський створив працю «Онейрокритика», одну з найвідоміших античних книг про тлумачення снів. Він систематизував величезну кількість сновидінь і намагався врахувати не тільки сам образ, а й особистість людини, її професію, соціальний статус та обставини життя. Це цікаво тим, що Артемідор фактично розумів: один і той самий сон може мати різне значення для різних людей.

Середньовіччя: сон між небом і спокусою

З поширенням християнства ставлення до снів стало складнішим. Християнська традиція визнавала можливість снів, через які Бог може звертатися до людини. У Біблії є чимало відомих сновидінь і видінь: сни Йосипа, сон Навуходоносора, сни Йосипа, чоловіка Марії, а також інші біблійні історії.

Тому повністю відкидати сни християнство не могло. Але водночас виникало питання: якщо деякі сни походять від Бога, то хто гарантує, що інші не є спокусою, ілюзією або просто грою уяви?

Середньовічні богослови часто попереджали про небезпеку надмірного захоплення тлумаченням снів. Людина могла легко прийняти звичайне сновидіння за божественне одкровення. Тому до снів ставилися обережно. Їх могли розділяти на сни від Бога, природні сни та сни, які пов'язували з дією злих сил. У такому світогляді ніч ставала своєрідним полем боротьби між духовним і матеріальним.

Сонники і народні вірування

Попри застереження богословів, люди продовжували тлумачити сни. У різних регіонах Європи існували сонники та усні традиції, де певні образи пов'язували з майбутніми подіями. Змія, вода, смерть, політ, весілля, зуби чи дорога могли отримувати символічні значення. Частина цих уявлень збереглася й

донині.

Однак важливо розуміти: традиційний сонник не був універсальним «словником підсвідомості». Значення сну залежало від культури, релігії та конкретного історичного періоду. Те, що в одній традиції вважалося добрим знаком, в іншій могло сприйматися як попередження. Саме тому історія снів — це не стільки історія універсальних символів, скільки історія людських спроб надати значення незвичайному досвіду.

Від містики до науки

У XVIII–XIX століттях ставлення до сновидінь почало поступово змінюватися. Розвиток медицини, фізіології та психології сприяв пошуку природних пояснень сну. Сновидіння дедалі частіше розглядали як результат діяльності мозку, нервової системи та психіки.

Але справжню революцію здійснила психологія XX століття. Першим ім'ям, яке сьогодні найчастіше пов'язують із науковим дослідженням значення снів, є Зигмунд Фройд. У своїй книзі «Тлумачення сновидінь», опублікованій 1899 року з датою 1900 на титульній сторінці, він запропонував радикально новий підхід: сон не є випадковим набором образів, а може бути пов'язаний із несвідомими бажаннями та психічними конфліктами.

Для Фрейда сновидіння були своєрідною дорогою до несвідомого. Приховані бажання, які людина не могла або не хотіла визнавати у стані неспання, могли проявлятися у зміненій символічній формі. Саме тому сон часто здається дивним і нелогічним: його образи можуть маскувати глибший зміст.

Юнг: сни як мова символів

Карл Густав Юнг пішов іншим шляхом. Він погоджувався з Фройдом у тому, що сни мають психологічне значення, але не зводив їх лише до витіснених бажань. Юнг вважав, що сновидіння можуть ві-

дображати процес внутрішнього розвитку особистості та містити архетипні образи.

Для нього особливо важливими були символи, які повторюються в міфах і культурах різних народів: герой, мудрець, тінь, мати, вода, смерть і відродження. Юнг вважав, що сон може компенсувати однобічність свідомого життя та допомагати людині побачити те, що вона ігнорує.

Так сон остаточно перемістився з храму та сонника в кабінет психолога. Але цікаво, що сама ідея залишилася напрочуд схожою: сон щось показує людині про неї саму.

Що говорить сучасна наука?

Сьогодні наука пояснює сновидіння передусім роботою мозку під час сну. Найяскравіші та найбільш сюжетні сні часто пов'язані з фазою швидкого сну — REM, хоча сновидіння можуть виникати й на інших етапах. Під час сну мозок продовжує обробляти інформацію, емоції та спогади. Сновидіння можуть включати елементи недавніх подій, давніх спогадів, страхів, переживань та випадкових асоціацій.

При цьому сучасна наука не має

підтверджень того, що сні універсально передбачають майбутнє або є надприродними повідомленнями. Так само немає наукового словника, за яким конкретний символ автоматично означав би одне й те саме для всіх людей. Сон про воду для однієї людини може бути пов'язаний із відпочинком, для іншої — зі страхом, а для третьої — з конкретним спогадом дитинства. Контекст має значення.

Чому ми досі шукаємо значення у снах?

Попри розвиток науки, сні не втратили своєї загадковості. Ми все ще прокидаємося після особливо яскравого сновидіння і запитуємо себе: «Чому мені це наснилося?» Можливо, тому що сон знаходиться на межі двох світів. Він виникає всередині нашого мозку, але переживається як окрема реальність. Уві сні ми можемо зустріти людину, якої давно немає поруч, опинитися в місці, де ніколи не були, літати, повертатися в дитинство або переживати події, які здаються абсолютно реальними.

Для шумерського жерця це могло бути посланням богів. Для єгиптянина — відповіддю божества. Для грека — передбаченням або резуль-

татом роботи тіла. Для середньовічного християнина — можливим одкровенням або спокусою. Для Фрейда — дорогою до несвідомого. Для Юнга — мовою символів. Для сучасного нейробіолога — складним результатом активності мозку під час сну.

І все ж у всіх цих поясненнях є одна спільна риса: людина завжди намагалася почути в сновидінні щось важливе про себе і світ.

Нічна загадка, яка залишилася з нами

Історія людства змінювалася, змінювалися релігії, філософські системи та наукові теорії, але сні продовжували приходити щонаочі. Месопотамські жерці записували їх на глиняних табличках, єгипетські писарі створювали сонники, греки шукали відповіді в храмах Асклепія, середньовічні люди остерігалися демонічних сновидінь, а психологи Нового часу почали шукати їхнє значення всередині людської психіки.

Можливо, саме тому історія сновидінь така захоплива. Вона показує не лише те, що люди бачили уві сні, а передусім те, у що вони вірили, коли прокидалися. Сон був дзеркалом епохи. Для одних у ньому відбивався світ богів, для інших — майбутнє, для третіх — глибини людської психіки.

А коли наступного разу ми прокинемося після дивного сну й на кілька секунд спробуємо втримати його образи в пам'яті, ми фактично повторимо те, що люди робили тисячі років тому: намагатимемося зрозуміти, звідки прийшла ця нічна історія і що вона хотіла нам сказати.

Автор:
Олег Коломицький

